

МОВА ХИМЕРНОГО РОМАНУ

У статті розглядаються художні особливості романів В. Земляка, О. Ільченка, П. Загребельного, В. Шевчука і В. Дрозда, які є різними, але справедливо об'єднуються назвою «химерні». Суть химерності полягає в тому, що в кожному з них є відступ від реалізму.

Ключові слова: неунормована лексика, запозичення, неологізми, синоніми, фразеологізми, ремінісценції, нечиста сила.

«Щонеділі (Явтушок.— *В. Р.*) зодягав сорочку-вишиванку, поверх неї чорну камізельку — єдине, що дісталось йому свого часу з панського гардероба, бриля для себе виплітав власноручно й отак розфранчений зранку ставав при воринах та міг непоручно стовбичити там, доки вважав се доцільним, вдаючи із себе бозна-якого хазяїна. Тим часом штани мав останньої ветхості, ноги були потріскані й вічно червоні, як у підвареного рачка, — все те старанно приховувалося за воринами, зате свою верхню частину він міг демонструвати скільки завгодно, і коли вітався з перехожими стримано та самоповажно, то їм, напевне, уявлялися гарні шаровари на Явтухові, ялові чоботи та добротний вовняний пояс у три кольори, як на вавилонських дідичах».

У цьому суть химерних романів В. Земляка: зверху, на людях усе пристойно, зате внизу — латані і перелатані штани і босі червоні порепані ноги — не для людських очей. Обидва химерні романи — «Лебедина зграя» і «Зелені Млини» — це розповідь про життя двох вигаданих сіл на Поділлі — Вавилона і Зелених Млинів. Розповідь про Зелені Млини, населення якого становлять переселені сюди лемки, — це хронологічне продовження споковівку етнічно неоднорідного Вавилона. Проте в них багато спільного в суспільному житті, побуті і навіть природі, що їх оточує. Ось як передає їх не дуже щасливу долю автор: «Тепер я все тут міг порівнювати з нашим Вавилоном. Будяки, дерева, колір волошок у житі, червоні маки у пшеницях, жінок, чоловіків, філософів тутешніх із безсмертним Фабіяном, богів, учителів, сільрадівських виконавців, одне слово, все одухотворене й неодухотворене, все, що поставало перед моїми очима вочевидь, і те, що доводилось відкривати самому і що в себе дома складало внутрішню суть Вавилону. Я передчував, що це заняття буде тривати довго, аж доки Зелені Млини не заселять мені душу так густо собою, що там не залишиться місця ані для Фабіяна, ані для сина цапа Фабіяна, цієї вавилонської покручі білої масті з буланою, ознак розуму по батькові та вже суто вавилонської війкуватості по матері...» Отож розглядати мовні особливості обох романів окремо потреби немає: всі вони підпорядковані одній меті: показати верхню частину Явтушка і приховати нижню, беручи до уваги, що Явтушок — це типовий представник українського селянства 30–40-х рр. минулого століття. Яке його ставлення до влади? Він поступово освоює нову лексику і фразеологію, нав'язувану йому агіт-

пропом (класова боротьба, куркулі, класові помилки, революційна непотьмареність, син одноосібника, соціалістичні традиції, на даному історичному етапі ворог почав діяти тихою сапою, приватний сектор, середняк)¹, але при цьому не дивиться на життя крізь рожеві окуляри, довіряючи своїй, віками вироблюваній філософії. «— Селянин! Чи є що-небудь загадковіше за нього?» — запитує В. Земляк. І відповідає: «Як подумати, то велич духу визначається не розмірами осель, а часом і силою держави». В романах ніби й не згадується про постійні «тимчасові труднощі», про брак одягу, взуття, продуктів... Навпаки, говориться про таке нове явище, як колгоспні бали, присвячені завершенню збирання врожаю, про невиданий напередодні війни достаток («Як-не-як, а починає жити наш Вавилон по-справжньому. І взуті, й одягнені, й ситі, горища від хліба тріщать, з колгоспної комори пшениці не вибирають, кабанців душать, пшеничку петлюють на водяних млинах»), і разом з тим: «Загубити селянинові шапку — однаково, що цареві загубити корону», «Фабіана вражала витривалість цих людей, які півроку могли жити надголодь, але тримали тлумачок білого борошна для паски», «Вїїзд той... забрав разом з Мальвою і мене, геть ослабленого на вавилонських затірках, які тут ще богвість по-чiemу називали шліхтою», «Такій гарній жінці на коростявих конях ніби й не личить. "Нема інших", — зітхнула Мальва»².

Події 30-х рр. описуються так, ніби Поділля оминув голод. Але ось мимовільна згадка про нього: «Останнього нащадка, Домка, він, Явтушок, вивіз на кладовище в голодний рік».

Як пересічний селянин ставиться до радянської влади? Знайомий уже нам Явтушок, який мав восьмеро дітей і жодної копійки за душею, наполягає на тому, щоб його обклали податком: «А цей самий налог на мене? Хіба я у Бога теля з'їв, чи що?» Звичайно, без гумору сприймати це не можна. З одного боку, вихваляються колгоспи і тут же від імені автора твердиться, що «цей дивак [Фабіан.— В. Р.] привселюдно зрікся від свого наділу на користь громади й спонукав інших зробити те саме, через що втратив репутацію нормального вавилонянина». Як ставилися селяни до спроб влади прищепити їм своє бачення соціальної справедливості? А ось як: «Велетенські рулони плакатів, що надходили до Глинська на погибель старому світові куди справніше, аніж сіль, гас та сірники, жахали його [зав. поштовим відділенням.— В. Р.]». До культури, зокрема до мистецтва, влада ставилася своєрідно: «Розчарувавшись у поетові, який не зміг написати про комуну чогось епохального, а оспівував білих лебедів на комунівським озері, Соснін послав його [поета.— В. Р.] до Костроми на курси сироварів, напевно, вважаючи цей промисел дуже близьким до поезії». Ставлення влади до своїх підлеглих виявилось на початку війни з фашистами — замість того, щоб роздати селянам створене ними ж добро, вона нищила його, бо «ніщо не повинно дістатися ворогові з нашої праці». А люди? З чого вони мають жити? Автор цього питання не ставить, але вдумливий читач і сам знайде на нього відповідь. Він зрозуміє, що «коли люди захоплюють владу або прагнуть її, то мало думають про своє майбутнє»³. У цьому суть народної філософії тоді, тепер і, ма-

¹ Як і всяка пропаганда, радянська не враховувала, що настирливе повторення одних і тих самих слів обертає їх зміст на протилежний (див. про це: *Свасьян К. А.* Дискурс, терорр і єврейство // *Вопр. філософії.* — 2005. — № 2. — С. 56–71).

² Цієї химерної мови, звісно, не зрозуміти західним критикам, зокрема, М. Павлишину, який узагалі оцінює український химерний роман як відродження котлярєвщини в українській літературі, хоча твір «Дім на горі» розцінює як видатне явище (*Павлишин М.* «Дім на горі» Валерія Шевчука // *Українська література.* — К., 1994. — Кн. 3. — С. 493–505).

³ *Павлишин М.* «Дім на горі» Валерія Шевчука // *Українська література.* — К., 1994. — Кн. 3. — С. 493–505).

буть, у майбутньому. Хоч доводиться погодитись з автором, що «коли настає якась криза в людей, то всю вину за неї звалюють на філософів».

Отак на контрастах будується художня структура романів, що насамперед виявляється в мові: нібито позитивне явище тут же нівелюється негативною його оцінкою. Автор мовби все схвалює, але насправді висміює. Чиновникові від літератури цього не зрозуміти, бо й саму мову він знає по верхах. Не знає він здебільшого й історії, тому В. Земляк поміщає своїх героїв у Вавилон — квазіукраїнське село з біблійною назвою. Оповідь ведеться з посиланням на карфагенського філософа Магона, на Фур'є, згадуються цариця Савська, перський цар Дарій, князь Святослав, Рубенс, Пітер Брейгель-старший, Шолом-Алейхем. Та й персонажі романів часто мають незвичні власні імена: начальник місцевої міліції Пилип Македонський, секретар сільради Боніфаций, а ще Орфей Кожушний, Еней Мануйлів, Лель Лелькович, Домірель; інколи подається й етимологія цих імен («іще на греках Аристид означав Справедливий»). Серед українських сіл Джерела, Кінські Роздори, Зелені Млини (всі вигадані) згадуються ще й такі місцеві назви навколо Вавилона, як Абіссинські горби, Татарські вали, Візантія, «завіз би Таню подалі /.../, у сади Семіраміди або ж у Трир до фінікійців».

То, може, химерний роман — це свого роду байка з її езопівською мовою? Зовсім ні, тут діють персонажі, хоч інколи й загадково-дивацькі, але цілком реальні, з добре описаними характерами і своїми мовними особливостями. Романи написані, як тепер кажуть, соковитою українською мовою, майже на сто відсотків літературною, але з домішкою неунормованої народної лексики. Взагалі ж відмінності між літературною мовою й іншими відгалуженнями національної мови досить нечіткі й невизначені. Як мова науково-технічної або канцелярської мови не може обійтись без спеціальної термінології, так мова художньої літератури, особливо прозової, без неунормованих слів утрачає одну із своїх іманентних рис. Читаючи ці твори, може здатися, що В. Земляк використовує місцеву лексику Поділля. Насправді ж таких слів, як *заройлося* (у знач. «почулося»), *поховисько* (у знач. «кладовище»), *скапаріти* (у знач. «потерпати»), *вбудитись* (у знач. «обвикнути»), *плесо* (у знач. «гурт») і деяких інших довелось би пошукати в багатьох діалектах, а такі, як *гунька* (верхній одяг), *юрок* (трубка з бузини для просіяння ниток), *пошматюха* (неакуратна жінка), *крилатки* (легенькі санчата з дугою), *загата* (утеплене місце в хліві), *багатиня* (багач, багатій), *заличкувати* (приховати), *прядів'яний* (волокняний), *переступень* (*trigonía alba*), *вичутлитися* (виділитися звуком), *човптися* (іти повільно, втомлено, з трудом), *доскоцький* (пруджий, спритний до чогось), *купно* (разом), *трубити* (істи, пожирати), *заки* (поки), *лужина* (луг), *онечки* (он там), *пулівка* (борошно найвищого помолу), *одвинутися* (відійти, відхилитися), *вичумлитися* (вийти), *жалива* (кропива) та ін. важко прив'язати саме до Поділля. Часом автор сам пояснює колоритні переважно побутові слова, напр.: «Красивих, чорнявих, ставних або, як тут кажуть, форемних», *димани* (воли темно-коричневої масті), *кірати* (кінні приводи до молотарок та січкарень), («Парували в макітерці гречаники з салом, оті самі пизи»).

Авторські новотвори важко відрізнити від народних, бо вони відповідають тим самим принципам — наслідують існуючі словотвірні моделі, а тому зрозумілі навіть поза контекстом, напр.: *збарахлів* Вавилон, *злюбива* спека, *непоштиво*, *проривина* у стрісі, *чудець* («А він, чудець, тиче їй мисочку»), *напродень* («Сам не витримував *напродень* висидіти в клуні»), *бички-рочаки*, *невтямний* («Бубела пробурмотів щось *невтямне*»), *рябчак* (рябе покриття), *спродовга*, люди *журкувати*, *звідтак*, *дурняти* («а ще *дурняв* лемків») і под. Часом трапляються слова, що зовсім випадають як із контексту, так і з погляду сучасного

сприйняття. Так, слово *хавіра* (з контексту це «хата») тепер сприймається як сленгове і означає притон⁴, а *хурдига* — це не хурделиця, а тюрма (див. у Т. Шевченка: «Засадили у Петропавловську хурдигу та й двері замкнули») ⁵. Новотвори — досить часте явище. Це дієслова, утворені від іменників і прикметників («він весь перероджувався, *крилатів*», *забоягузів*, *зчужіти*), назва жінки, утворена від назви чоловіка (*кучерина* від *кучер*), збірні поняття (*ледач* — ледарі, *злиднява* — злидота, *халеп'я* — багато халеп), несподіване вживання дієслівних префіксів (*розхрещені* — антонім до *охрещені*, *замати* — дістати щось до рук, стати власником чогось), зрідка складні слова фольклорного типу (*ніс* — *кирпо-ніс*). Несподіваними для читача виявляються *туск* (жаль) (хоч у «Словарі» Б. Грінченка *туска́*, *ту́сок* у цьому значенні), а також *хохітва* в знач. «хихотіння», бо словники фіксують його тільки як назву птиці.

Електронна картотека Українського мовно-інформаційного фонду зовсім не фіксує таких слів, ужитих В. Земляком, як *забурувати*, *вискніти*, *спам'яткувати*, *долівняк*, *зеленушок*, *звідтак*, *оклуння*, *ясики*, *напродень*, *згоники*, *війкуватість*, *поховисько*, *льодовисько*, *заличкований*, *трибки*, *дотумкувати*, *спродов-га* і, мабуть, деякі інші.

Вавилон неодноразово згадується в Біблії. Іоанн Богослов дає йому не найкращу характеристику:

«Упав, упав великий Вавилон!
Став він оселею дэмонів,
і сховищем усякому духові нечистому,
і сховищем усіх птахів нечистих та ненавидних» ⁶.

Зрозуміло, що в романах, де фігурує Вавилон, не можна обійтися без біблеїзмів, переважно в церковнослов'янському варіанті Святого Письма. Правда, виступають вони в оточенні побутових слів, а тому їх урочистість знижується або й зовсім падає, напр.: *Ноїв ковчег без вітрил; душевне возвишення, грошики в хату, як манна з неба; навітьтя Вавилона; повертається на стезі свої; гряде щось велике; «Хазяї гуртуються, щоночі збирають “тайні вечери” у хатах вавилонських багатинь»; сей город; «Товпилися у Вавилоні многії народи і многії завоївники»; стовпотворіння; не імуть надії; закони Землі Обітованої. Природно, що цитати з давньоруських джерел, зокрема з «Ізборника Святослава», теж наводяться по-церковнослов'янськи, хоч і в українській транскрипції: «Не до несвідущих бо пишемо, але до преізлиха насичених сладості книжної». Церковнослов'янські слова органічно входять і в структуру українського тексту: у години возмежань, возвисити, возвишено, совладати та ін. Улюбленим прийомом В. Земляка була антропологізація живої і неживої природи. У нього кінь полюдському плаче, цап філософствує, вітряки завмирають і под. Напр.: «... Кінь плакав у стайні, не брав поминального сіна», «Цап ловив себе на тому, що завше думав на цвинтарі про свій безславний кінець. У такі хвилини він тихо оплакував самого себе, а вавилонянам здавалося, що він оплакує їх. Людська наївність...», «Цап лише зараз прокинувся і крокував гордо — цей полюбляв процесії і загалом намагався не пропускати великих історичних подій», «Вітряки завмерли, і дивитись на них сумно».*

Як ще в химерному романі обійтися без чортівщини? Нечиста сила трапляється то чоловікам, то жінкам, то просто привиджується, то прикидається нею,

⁴ Див.: *Ставицька Л.* Короткий словник жаргонної лексики української мови.— К., 2003.— С. 276.

⁵ Див.: *Словник мови Шевченка.*— К., 1964.— Т. 2.— С. 391.

⁶ Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту.— М., 1988, Новий Заповіт.— С. 291.

напр.: «Щось гупнуло в комині. То міг нагадати про себе *домовик*», «Явтух... харчав від зустрічі з *чортом*», «Ще не знати, що то за цап. — Може, сам *чорт* у ньому сидить», «...Кличе мене кудись, як *нічниця* в білому», «В цих нетрях водяться *болотяники*», «Хіба ж можна довіряти життя *привидам*». Шкоди людям вони в романах не роблять і є, скоріше, плодом їхньої уяви.

Хоч уже й відзначалося, що діалектну лексику В. Земляка важко локалізувати в якомусь одному регіоні, все ж таки певний західний вплив відчувається; це галичанізми типу *твар* (обличчя), *кошуля* (сорочка), *гальба* (кружка для пива), *шмаровідло* (розчин для змазування коліс), *згук* (у значенні «звук» уживається не тільки в західних регіонах, а далеко ширше), *оденки* (денні зібрання жінок у зимовий час для спільної роботи), *рішенець* (вирішення, присуд; у знач. «убивство» трапляється ще й на Черкащині; пор. вихідне дієслово *рішити* «убити»), *справунки* (учинки); до цієї ж групи можна віднести й виразні запозичення з поблизьких мов: *на колах* (на велосипедах, з чеської *na kolach*), «*дамка*» (дамський велосипед, з польської *damka*).

Запозичення з інших мов поділяються на автентичні, не натуралізовані та транскрибовані або ж уже пристосовані до системи української мови. До першої належать окремі вислови філософа Фабіана на латині (*In mente* — подумки) і, природно, німецькі фрази за окупації в Зелених Млинах: «— Also, was? — запитав Ріхтер перекладача. — Sie ist bereit...» сказав Фрідріх Янович». Не зовсім грамотні селяни, щоб підкреслити свою культурність і володіння російською мовою, використовують її в деяких життєвих ситуаціях, напр.: «— Що ж ти, брат, лізеш їм у лапи? Нельзя так, нельзя. Це німці, брат. З ними, брат, не шути». Не сторониться В. Земляк перифразів, які або транскрибуються з оригіналу («Мене, мене, текел, перес» — пораховано, зважено, поділено) або ж є наслідуюваням відомих із світової історії висловів: «Переїнявши науку древніх, він (Журба) повторював час від часу: “Шовковиці мають бути знищені”».

Багата синоніміка — невідмінна ознака кожного художнього твору. В химерних романах В. Земляка вона часом і твориться химерно, скажімо, замість *розпліюцятися* вживається *розвиднитися* («Одне око раз по раз *розвиднювалось* на возі»), зам. *зазнати* — *хильнути* або *сьорбнути* («Громадяни Глинська, *хильнувши* біди, ставали горді»), «*Сьорбнули* тут горя»), зам. *заснути* — *забитися в сон*, зам. *вечоріло* — *брався вечір* і под. Однослівні синоніми можуть стосуватися різних осіб — живих і недохотворених: «*Сміялася* ніч, і *сміялася* Прісія, і Донко *геготів*».

Фразеологічні одиниці поділяються на два типи: по-перше, як синоніми до окремих слів (*одним миром мазані* — однакові, *сміявся з доброго дива* — безпричинно, *паном діло* — без пригод, *мала взори на агронома* — накинута оком, хтось сподобався, *рахуби на вас немає* — даремно так себе поводите), по-друге, для змалювання певних нестандартних ситуацій («— Ну ж і рідня ми з вами — через тин навприсядки», «Тут усе до фантиночки наше» — кажуть ті, що невдало торгували на ярмарку; «Поверталися й інші — хвостом об тин та й назад із тим» — як і попереднє, «В'їхали собі на мажах. Через увесь Глинськ. Ніхто й “брешеш” не сказав» — ніхто й уваги не звернув).

Простих метафор, повторюваних у багатьох, письменник не визнає. У нього їх не так багато, але вони несподівані, напр.: «Нагромадження білих хатин, що вночі сходились пошепотіти і ще не встигли розбігтися, ліпились одна до одної», «Груша... ось-ось мала спалахнути біло з печалі».

Народна мова романів має іноді відхилення від норм (*не хотять, перекусював*), але частіше автор удається до специфічних в Україні форм, наприклад, пасивного стану («Тут пилося, дурілось, літалось над Вавилоном») або форм множини на *-ове* (*богбве*).

Отже, В. Земляка можна поцінювати як одного з родоначальників українського химерного роману і разом з тим як послідовника М. Гоголя, що, проте, працював в інших соціальних і побутових умовах. Та й манера художнього живопису в них різна: М. Гоголь у «Вечорах на хуторі поблизу Диканьки» пише в дусі казки, народної оповіді про чудеса, а В. Земляк, незважаючи на химерність письма, лишається реалістом.

Ближчим до зображення химерного світу в його історії є роман О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» (1967). Він його так і називає: український народний роман з народних уст. Відзначалося, що О. Ільченко удається до нанизування синонімів⁷. Проте це роблять багато письменників і не в цьому химерність роману.

Треба зважати на те, що О. Ільченко писав свій роман у часи, коли патріотизмом уважалося тільки те, що сприяло зміцненню «єдиного і невідимого». У письменника така народолобність не вписувалася в ці межі — його завданням було відтворити характер гордого, незалежного, хоч і миролюбного народу. Тому він свідомо, а може й підсвідомо, забезпечуючи свій труд від загибелі, восхваляв Переяславську раду («Одурити й нинішнього гетьмана, який, несподівано вдаривши, вже десь суне супроти Москви, порушивши угоду Переяславської ради») і бачив продовження легенди про козака Мамаю в політичних інвективах проти проклятого Заходу на тарілках Межигірського заводу («Немовби з тьми віків докотилась до нас, ще з “пролетарієм Мамаєм”, казкова тарілочка, де все ніби й старе і все таке нове, як новим став і образ Козака Мамаю, раптом воскреслий для нового життя на сторінках цієї радянської книги»). Спасла її химерність викладу, що випливала з глибини віків в українському фольклорі, в притаманному йому народному гуморі і в прагненні прикрити правду казковими сюжетами. То ж не довелося йому тоді, не довелося б і тепер, як «деякі потомні художники, нехтуючи відповідальністю перед народом, Бога не боялись і малювали, замість людей, ангельські лики, мало не з німбами, мало не з крилами, ложно пориваючи їх не крилаті душі на тому пір'ї чи не до самих небес, але ж і їх спостигала завше кара за нещирість і неправду».

Як і в В. Земляка, у романі О. Ільченка в оповідь включаються досить-таки численні посилання на класичну літературу: Псалтиря (про виноградник із «Пісні пісень»); «Журнал» Т. Шевченка («Земляк мій часом,— мимоволі, звісно, і в потрясаючий фінал «Гамлета» абощо... вкине таке слівце, що й крізь сльози всміхнешся...»), його поетичні твори («Наша дума, наша пісня не вмре, не загине: от де, люде, наша слава, слава України»); це може бути й не пряма цитата, а переказ якоїсь відомої (або й не зовсім відомої) думки. Скажімо, з Т. Шевченка («З кого ремінь деруть, з кого вже й лій топлять»), з трактату Семіона Тимофіївича «Наука християнська», в якому лунає заклик до попів розмовляти з людьми простою мовою, з відомої народної думи про тих, котрі ні хліба, ні хати не маючи, тиняться мусять по шляхах ординських, по полях килиїмських; інколи наводяться розлогі цитати з французьких творів: з роману Шарля Сиреля «Кумедний життєпис Франсіона», з «Опису України» де Боплана. Великою повагою користується Біблія й античні автори Сенека, Горацій та ін.

Звідси, а також із живого світосприймання народжуються філософські сентенції типу «Життя є наука про смерть», «Всяке життя є наслідок солодкої любові, а всяка любов є початком гіркого життя», «Він розумів, отець Мелхиседек, що мова є не тільки найпевніший засіб поневолення, а й вірне... надійне оружжя добування волі, бо геній народу без буяння рідної мови не варт нічого», «Страшнішого за власну совість нічого нема». Ось ці — й багато інших — роздуми ле-

⁷ Русанівський В. М. Історія української літературної мови.— 2-е вид.— С. 375.

жать у гносеологічній структурі твору. Що ж до засобів їх утілення, то їх можна виділити декілька: послідовність викладу, організація словесного матеріалу, втілення в лексикон різних сторін тодішнього життя, художня орнаментация.

Як уже зазначалося, перше, що впадає в очі, — це нагромадження синонімів. Іноді їх так густо, що аж ряхтить перед очима. Ось поведінка українського панка: «Почав наш обозний надиматись, напринджуватись, набундючуватись, напужуватись, нажаблюватись, нагиндичуватись..., напутьрюватись, мов сич на сову, мов квочка на дощ, надуватися й червоніти...» Ніби й дієслова кожне зі своїм значенням, але нагромадження їх для зображення тієї самої дії — причепурюватися, перетворює їх на синонімічний ряд. Ще ближчі між собою слова, що є синонімами й поза контекстом. Так, поняття пересування, крім емоційно нейтральних *йти*, *їхати* і под., можуть замінятися в творі їх синонімами *верстати дорогу*, *чвалати*, *поріпати далі* і т. ін. Уміння випити передається так: «Козак Мамай також умів... клюкати й вихилати (будь здоров, пивши!). Умів він дудлити й жлоптати. Кудрячити, смикати й лигати. Кружати, смалити, цмулити, цюкати, хлебестати». Відома хвороба шлунку, що тепер частіше зветься діарея, в романі має народні назви *швидка Настя* — *бізунка* — *ведмежа напуть*. Досі наводились приклади близькозначних дієслів та іменників. Але існують і ряди синонімів, що складаються з означень, виражених прикметниками і дієприкметниками, напр.: «Як там гасає Омелько по Москві..., сонцем у степах недопечений..., хижим звіром у лісах недотерзаний, оводами, шершнями та комарами в лугах та болотах недогризений, голодний, обшарпаний, лютий-прелютий...», «Климко, гнучкий, високий, гожий, дотепний і скорохвацький, мав за плечима торбину». На синонімах можуть будуватися і діалоги, напр.: «— Без притулку тиняєтесь? — просто спитала гончарівна. — Без прихилища, — кивнула неня». У характеристиках персонажів перелік їхніх рис може починатися з синонімів, а продовжуватись антонімами: «Це була звичайна собі дівчина, метка й моторна, не куца й не цибата, не білява, й не чорнява, й не руда; не потвора, але ж і не вродливиця, не краля; досить-таки крихкотіла і навіть рябенька трішки, дзюбата після віспи...»

Типовою ознакою художньої мови химерного роману О. Ільченка є внутрішня рима, особливо в сентенціях, близьких до фразеологізмів: «Бо ж і наш Бог — не вбог», «Не все давне є конче славне», «Мов ліг спатусі на білії подусі», «Порожня миска не вабить писка», «Але ж у пеклі — все тепло, а піди в рай, то й про дрова дбай». Іноді рима присутня і в характеристиках персонажів: «Мій коханий Демид ще мені не огид», «Господи-татку, дай жінку глადку», «І пішла до дверей Яринка, строга, як ялинка, струнка, як хвоїнка, гостра, як тернинка», «Через те й тонка, що сердита така» та ін.

Ще одна особливість організації слів у художній текст — це повтори тих самих лексем на початку речень у межах певного дискурсу, напр.:

«Нехай бринить [радість.— В. Р.], хай бринить, як струна!
Як бджоли бринять над калиновим цвітом!
Як слізка дівоча на віях бринить,
Як будяк проти вітру бринить серед степу.
Як полотно бринить в парусі.
Як мислі бринять...
Як душа твоя, читачу!»

«Бриніли ген ліси й бори.
Бриніло місто.
Бринів і він сам [Омелько.— В. Р.]».

Залюблений О. Ільченко в прикладки. Вони поділяються на два структурно-функціональні різновиди, між якими, правда, немає дуже чіткої відмінності,

хіба що приблизний час утворення. Перший різновид — це давні, представлені у фольклорі утворення типу *кіт-воркіт, жар-птиця, коник-стрибунець, шапка-бирка, рута-м'ята, сонця-світу, багач-дукач*; другий — переважно авторські утворення, в яких друга частина є означуване, а перше — означення (*кривоприсяжець-гетьман, француз-рубача, вояки-найманці, жовтожупанники-лейстровики, сліпець-кобзар*) або й навпаки (*коні-змії, шабля-бліскавка, пани-ляшки, народ-мрійник, народ-хлібороб, кінь-розбишака*). Можуть бути й прикладки з семантично рівноцінними обома частинами (*вояки-найманці, брати-лебедики, братчики-ремісники, каліка-нехода, зайди-чужинці*).

Якби хто-небудь узявся описувати наповненість лексемами тематичних груп, він би скоро від цього відступився. Ось пробираються через міський базар коваль Михайлик зі своєю матусею. Що вони тут бачать? Зверніть увагу на неповний перелік промислових виробів, побутових предметів і харчів: горщики й макітри, сорочки й рушники, воли і вівці і варена й печена страва: «Михайлик чимдуж квапився на той берег базарного моря, але пахощі й чарівні видіння переслідували його далі та далі, бо ж там парували й шкварчали січеники та крученики, і душенина шляхетська, і галушки з телячої печінки, і смажена тараня з медом, і ковбаси з риби, і на панські витребеньки — минькова печінка, і, звичайно ж, вареники з товчениками, і соломаха, і пряжуха, і ляпуни, і макорженики, і мегелики з сирівцем, і сластьони, і медяники, і вергуни, і марципани і ще чимало всячини...»

На щастя, в часи Козака Мамаю було ще не так багато зброї, як тепер. Тому хоч автор і намагається якнайповніше описати її, все ж перелік поступається місцем побутовим словам. Це особиста зброя (*пістоль, кинджал, шабля / шабляюка, порохівниця, лук, стріла, кривий турецький ятаган, шестопер, спис, куля, шабельтас, двосічний меч, панцир, кольчуга, важенний келеп, ратище, карабін, нагай, мушкет із гнотом, бердиш*), а також важке озброєння, що звалось тоді *армата* (*гармата, гаківниця, пицаль, фальконет, нехитрі гармати*).

Дуже старанно описує автор одяг церковних ієрархів: «Мелхиседек, задихаючись від втоми, зняв з голови митру..., скинув... і блискучий сакос із золотими дзвінцями, зняв швиденько і омофор, пояс, почучі й підризник...»

О. Ільченко закоханий в український степ. Звичайно, ту розкіш, яку він описує, тепер можна побачити хіба що в пейзажах, які він собі уявляє: «Замріє коли-не-коли гайок чи діброва, самотня верба чи груша або очерет, мов той ліс понад річкою, — а то все трави й трави. Зайдеш у них чи й верхи вскочиш, то й нема тебе, мов потонув, — ні сліду, як на морі...» І хоч пейзаж передосінній, але не позбавлений кольорів: «Подекуди в степах, вельми запізнілі того літа, одцвітали медвяні терни молочними дрібними зірочками, і лілові, мов темні коралі, христові колючки шарпали та рвали на Козакові жупан». А були ж іще *воронець* — тонколиста півонія степу, *білий катран*, чи *крамба* — красовитий родич морської капусти.

Письменник з великою повагою ставиться до слова. Він ставить собі за мету: писати зрозумілою для читача мовою і разом з тим накинути на неї флер старовини. Він досягає цього, по-перше, тим, що створює свої, не зовсім звичні, але просто відгадувані неологізми, що сприймаються як давні; по-друге, використовує реально існуючі, але розкидані по різних діалектах слова; при цьому він вивчає давні писання і стародруки, а також сучасні й укладені раніше словники; по-третє, відновлює зміст слів, які мають тепер або інше значення, або, принаймні, іншу тональність.

Авторські неологізми, базою яких є сучасні поширені слова, — це *дивезний* (*дивезна* вигадливість — «дуже дивна», за зразком *старезна* і под.), *знаючий* (люди *знаючі*, за зразком *везучі*), *зайдок* (від *їсти*, тепер скоріше *закуска*), (*посадище* — «село» за зразком суч. *селище*), *щитіти* (від *щит*), *скупитися* («зібра-

тися докупи»), блим (на блим задерши голову — «глянути», пор. *блимати*), невмирака / невмирайло (пор. *невмивака*), собакувато (*собакувато* визвірився — «визвірився як собака», пор. *хижувато*), посміюн (від *посміятися*, за типом *брехун*), бажанчик (від *бажати*, за типом *мазунчик*), жаданчик (від *жадати*), наїдкуватий (*наїдкувата* вечеря — «вечеря, багата наїдками»), ненавидь (від *ненавидіти* за зразком *гидь*), лабузливий (від *лабузнитися* — «підлабузнюватися», за зразком *улазливий*), переступний (*переступний* вік, від *переступити* — «перехідний»), *неминайкорчма* (структура прозора), *линвохода* (той, хто ходить по линві, суч. *канатоходець*), *рухляр* (від *рух*, *рухатися* — «дуже рухлива людина», за зразком *школяр*), *чепурий* (те, що й *чепурун*, за зразком *плаксії*, *стогній*), *горувати* (горуючи над юрбою; «вивищуватись»), *длявий* (від *длятися* — «не поспішати», пор. *млявий*), *загайко* (від *загаюватися* — «спізнюватися», пор. *незнайко*), *п'яндиголова* (без пояснень), *всевіда* (від *все відати* — «усе знати», пор. *завида*), *нащадкувий* (від *нащадок*, пор. *спадковий*), *міднопикий* (прикметник мідний у цьому разі означає колір), *продай-душа* («здатний продати свою душу»), *снохода* (синонім до *сновида*), *стежій* (від *стежити*, пор. *крутій*), *постидовище* (за зразком *посміховище*), *хмарезний* (*хмара-хмарезна* — «велика хмара», за зразком *старезний*), *крізнити* (троянда, що *крізніла* в надвечірнім сонячнім промінні — «світилася, була прозорою») та ін.

Письменник, як небагато його сучасників, пильно стежить за словниками, вишукує в них небуденні слова, сам робить записи. Так з'являються слова *несвітній* «незвичайний», *укладистий* (укладиста макітра — «містка»), *дейнека* «грабіжник», *промітний* «дуже добрий», *голінний* «бравий», *двойнити* (двойнить в очах — «двоїться»), *приспанка* «коханка» (Б. Грінченко подає відповідник *харемниця*), *співливий* (співучий), *гличатко* «маленький гличик», *чвань* «чванливий» (хвалько та чвань), *урічливий* («здатний зурочити»).

Давні тексти нерідко починаються зверненням до читача: ласкавий *чительнику*. Ровесниками цього слова є *ознаймити* «повідомити», *заказати* «заборонити», *починок* «початок», *жакувати* «грабувати» (жакує наші села й городи), *скупитися* «зібратися», *спитуватися* «пробувати», *б'яти* (казку б'яти) «говорити», «розповідати», *потуга* «сила» (військова потуга), *безлітний* «вічний», *достотний* «саме такий», *різнота* «відмінність», *одність* «єдність», *непам'ятозлобіє* «непам'ятання зла» (пор. *піти в непам'ять* — «забути») та ін.

Дивує, що інколи — дуже рідко — автор настільки захоплюється незвичними словами і їх творенням, що втрачає контроль над їх емотивним забарвленням. Так, здається, недоречно вжито як нейтральні слова *стовбичити* і *причвалати* в таких контекстах: «архирейський дім стовбичить біля церкви»; «— Як ви [гуцули.— В. Р.] сюди потрапили? — з Коломії причвалали, з Косова... з Хуста».

Одним із засобів імітації під старовину є вживання церковнослов'янізмів двох типів: біблійних висловів із східнослов'янських перекладів («— Возверзи печаль свою на Господа», «Душею воспаряючи до Бога», «Сонм лукавих одержаша мя», «Ні печалі, ні воздыханія») і окремих лексем. Серед останніх абстрактні слова (*славословіє*, *благоутробіє*) і назви церковних книг (*трефолой*, *Часослов*, *Євангеліє*).

Мова роману рясніє й від інших запозичень. Вона має насамперед відтворити реалії сьогодення, для чого використовуються сучасні інтернаціоналізми, звичайно, давньогрецького й латинського походження. Тут і літературознавча термінологія (*фабула*, *інтрига*, *діалог*, *сюжет*, *трагедія*, *жанр*, *текст*, *імпровізація*, *версифікатор*), і слова з інших мистецьких сфер (*режисер*, *флейта*, *віола*, *цитра*, *грація*, *актор*, *акробат*, *жонглер*, *грим*, *архітектура*, *контральто*), і назви наукових професій та їхніх праць (*математик*, *астроном*, *ботанік*,

трактат, лабораторія, аксіома), церковні звання (папський нунцій, кардинал, сакеларій, канонік), загальнокультурні абстрактні слова (диспозиція, каденція, інвенція, титул, гармонія, модуляція, мадонна, окупація, екзорція, гомілетика, літургія), назви мір місткості (пінта, кварта) та ін. Щоб читач не забував, що дія відбувається в Україні тоді, коли в Росії царював Олексій Федорович, а в Україні славилася на весь світ Києво-Могилянська академія, поряд із сучасною «культурною лексикою» використовується й така, як *спудеї, вакації, кумедія, притомні* («присутні») *глядачі, респонс, аква віта, тишайший* (про царя) і под.

З інших запозичень (слов'янських і неслов'янських), треба назвати латинські, польські, російські, сербські, німецькі, французькі. Домінують латинські, бо й дія відбувається в Середньовіччя, коли латинь була у великій пошані. Латинські вислови подаються як в їх автентичному написанні, так і в українській транскрипції. Хто вдається до латині? Звісно, насамперед нинішні й колишні спудеї. Вони навіть перекладають цією мовою українські тексти: «Ет тонат, ет бромат, плюсвіумкве целом дат...», тобто «І шумить, і гуде, дрібен дощик іде». Див. ще: «Ін номіне патріс» — «В ім'я вітчизни», «Ерго бібамус» — «Тож вип'ємо» та ін. Не всі латинські вирази транскрибуються, деякі стали вислови і відомі сентенції наводяться в написанні оригіналу, напр.: «In vino veritas», «Ave, Caesar morituri te salutant!», «Omnia munda mundis».

Польські вкраплення транскрибуються (*уродзони шляхтич, пшеєнкна пані, велька пшеємность, як пана Бога кохам, нех живе добри хлопак*), нечисленні запозичення з російської подаються в сучасному написанні (*затрепетал град стольный, Сам с перст, а усы — на семь верст*).

Як уже згадувалось, є в тексті й окремі германізми (*Іх, майн гер, фрау*) і галицизми (*пів-сертьє вина, мон шер*).

Традиційні фразеологізми (типу *візка підвезти, серце з перцем, а душа з часником, пішого сокола і ворони б'ють*) поступаються менш відомим, але високохудожнім, наближеним до цілого твору (типу «— Свисти, попе, чорт попадю топе», «У неї нижче пупа чортів купа», «Хто квас минає, той щастя не знає!», «Наша невістка, що не дай тріска», «Хоч клоччя та вовна, аби кишка повна», «Вовк стояв, мов овечка, не сказав ні словечка, бо... була небезпечка!», «— Не треба панну клопотати, панна знає, кому дати» і под.). Ці останні римуються, що, як уже було сказано, є примітною ознакою цього напівфольклорного твору. До фразеологізмів треба віднести й порівняння — традиційні і авторські. Ось кілька традиційних: *напутьриватись, мов сич на сову, мов квочка на дощ, молодайка гарна, як тихе літо* і под. Та все ж частіше порівняння запам'ятовуються як суто авторські, що повністю вписуються в стиль химерного роману: «Якийсь тиждень мандрування... був для пана обозного нудний та предовгий, як пісня старої дівичі», «...Зазираючи в його [Прудивуса.— В. Р.] мерехтячі очі, мов кіт у каганець», «З вітця Мелхиседека — архирей, як із вола херувим, як із висівок пасака, як із цигана рабин, як із kota борщ...»

Бажаючи стилізувати мову під старовину, О. Ільченко вживає у складних реченнях підрядні сполучники *жеби* (щоб, аби: *жеби в тім переконались*), *же* (що: «Помітив Козак Мамай, *же* супроти його власної волі з'являються в обличчі однокрилого молодика — і якась пихатість несподівана, і в погляді зверхність»). Несподіванкою є квазісполучник *еж* у значенні «бо» («Хлопець відсахнувся, *еж* він і завше був несміливий»), несподіванкою, бо його ніколи не було в природі.

Окремі персонажі мають мовні характеристичні риси. У Михайлика це «Я сам, мамо, сам», у Лукії — «От уже не люблю, коли ось так...»

Наші предки любили круте слівце, але, як звичайно, знали йому ціну. Тому і в романі присутня лайка, але не беззмістовно-вульгарна, як у деяких наших сучасних письменників, а традиційна народна, напр.: «Щоб тебе орда взяла, про-

клятого дуринду», «Щоб тебе хапун ухопив», «Сучого сина стерво»; «Салотовко ти чортова! Шерепо невшетепурна, стонадцять кіп чортів тобі під хвіст! Та бодай на тебе дяк з кадильницею, на гладку кобилу!», — «Ось тобі, ось тобі сучого сина стерво ти лаколюбне!», «— Отака німецька помийниця?! — гарикнув Прудивус і спересердя сплюнув.— Шльондра ти, а не молодиця. Мандрюха! Потіпаха!», «— Брешеш, сучий виродку! І себе зганьбив, сучий ти сину, щоб над тобою земля й небо трусилось».

Лагідні слова й вирази трапляються рідше — воно ж і зрозуміло: війна. І все ж вони є: «Мій цвіркунчику, моє зозуленятко! Кучерявичку мій, пострибунчику! Лебедику мій прехороший» і под. Як бачимо, об'єкт звернення здебільшого отожднюється з птахами як символами сімейного щастя.

В анотації до роману П. Загребельного «Левине серце» читача попереджено, що «автор цієї химерної книжки намагається довести, що українці сміються по своєму, вирощують сміх у своїх степах, як і пшеницю, вже цілі віки сміються з себе, зі скіфів, з стародавніх греків, з чортів, з відьом, з НТР і з світового імперіалізму». Ті ж українці переконали себе в тому, що з посміху люди бувають, але щось вони дуже вже заждалися цієї миті.

Книжку написано в середині 70-х рр., тобто в період колосального дефіциту, а П. Загребельний у передмові пише: «Сервіз на тридцять шість персон у райцентрі напрокат — будь ласка! Штани, щоб оженитися — з радістю й задоволенням! Чеських кришталевих бокалів для шумкої горілки й пива щедрового — хоч греблю гати!» Оце сміх, хоч автор і твердить: «А сміху зайвого ні на макове зернятко». Мовляв, не віриш, почитай газети, послухай радіо, заглянь у телевизор... Ось де сміх заховався. Мовна картина світу в цьому романі постає внаслідок протиріччя між тим, що декларується, і тим, що є насправді. Місце дії — сучасне — на той час — українське село, «розташоване саме так, щоб бути якомога ближче до всіх життєвих центрів республіки, але водночас і якнайдалі від тих, хто своїми цінними вказівками заважає вирощувати хліб і доїти корів».

Від образної манери автор не відступає протягом усього роману, чим справді робить його химерним. Він радить, як з глиняно-солом'яної, мало не шумерської цивілізації перескочити в найвищий соціалізм і що для цього треба: «...Для дядька Обеліска не було ніяких проблем: знищити все як клас, водрузити обеліск і переходити в нове село як стояв». Таке лозунгове мислення, в яке ніхто посправжньому не вірив, було головною зброєю в боротьбі за «розвинутий соціалізм». Бо ж як усі, і автор у тому числі, знали, що «селянинові ніколи ніхто не будував. Навіть рідна держава залюбки надає йому змогу виявити в цій галузі діяльності все вміння і енергію» і що доярка «ніколи не могла згадати, чи виспалася бодай раз за все своє життя і чи був хоч один день, коли б не переслідував її сморід ферми». А техніка? Вважалося, що радянська країна досягла небачених успіхів у технізації сільського господарства. Ніде в романі ви не знайдете заперечення цієї лозунгової істини. Але послухаймо П. Загребельного: «Згодом колишні учні Безкоровайного довідаються про Штірліца, для якого не існувало безвихідних ситуацій навіть у його єдиноборстві з цілою машиною гітлерівської держави, але куди там усім Штірліцам до механізатора Безкоровайного в його дотепній винахідливості по усуванню конструктивних хиб сільськогосподарських машин і недосконалості системи постачання запасними частинами до них». Серед лозунгів є і згадки про переваги соціалістичного реалізму, і про періодично оголошувані кампанії типу «знищимо корову в індивідуальному користуванні як клас» або «Викорчуємо й переореємо всі садові й плодоягідні насадження і дамо нашій любимій Вітчизні додаткові тонни золотої пшениці». Заклику вирубувати виноградники на той час ще не було, але в тодішню радян-

ську дійсність він цілком уписався б. А як з освітою? Відомо, що «з підручника-ми завжди було сутужно», а ступінь оволодіння знаннями оцінювався сповіданням марксизму, хоч Маркса мало хто читав або міг учитати. А черги? Купити пристойної тканини не всякому вдавалося — «у черзі протовплювалися наперед тільки інваліди». Характеристика тодішніх газет? Досить прочитати кампанійні заголовки публікацій: «Приклад правофлангових кліче!», «В стислі строки, без втрат!», «Весь урожай — в засіки!», «Зернина до зернини — пуд!», «Силу землі люди множать!».

Багато чого можна було ще прочитати в тому романі про «окремі недоліки» тодішнього життя. Здається, що це написано сьогодні, бо тодішня пропагандистська машина зарізала б це на корню, а авторові вказала б на його місце. Та в тому то й химерність твору: усі ці «родимі плями» нібито називаються тільки для того, щоб показати, як з ними борються і, зрештою, викорінюють. Автор закликає у свідки тодішніх інтелектуалів, своїх сучасників. У тканину роману вплітаються імена Василя Козаченка і Володимира Бровченка, що народилися близько річки Синюхи, Андрія Вознесенського з його поетичною грушею, Тамари Коломіць, що написала вірш «Жінка» (уривок цитується), мовознавця Віктора Коптілова — автора збірки крилатих слів, палеонтолога Підоплічка... Не забуває П. Загребельний І. Цюпу, Ю. Мушкетика, Грицька Бойка й Олексу Юшенка. Взагалі ж до товаришів по перу, як і до вченої братії, П. Загребельний ставиться дещо поблажливо. Ось його думка про письменників: «Автору треба добряче надутися, щоб перелічити [...] всіх талановитих письменників, бо якимось воно так виходить, що кількість талановитих завжди перевищує кількість самих письменників». Захоплюючись називанням прізвищ, П. Загребельний не забуває й себе, навіть пробує в дещо дивний спосіб етимологізувати своє прізвище. Що ж до оцінки ступеня освіченості, то він дещо непослідовний. Навряд чи в когось викличе сумнів така його сентенція: «Насправді ж найперша ознака цивілізації полягає в тому, щоб уміти сміятися не лише з чужих, але й власних домагань, надто коли ці домагання пусті й дріб'язкові. А що може бути дріб'язковішим, ніж хизуватися так званою вченістю?» Але вчитаймося в роман. Тут і заплакані очі з І. Франка, і троянди й виноград з М. Рильського і дим-димок від машин П. Тичини, і шукання катастроф з М. Бажана, і міліціонер Редька з О. Корнійчука і, звичайно ж, численні ремінісценції з творів Т. Шевченка. І це природно. Та є тут ще й Аристид Справедливий, і Карл II, і перський цар Дарій, і Людовік XIV, і Агамемнон, і Клітемнестра, і Гомер, і Данте, і Шекспір, і Жанна д'Арк, і Овідій, і Іоанн Безземельний, і Колумб, і Пржевальський, і Спартак, і Лівінгстон, і Петро Барський, і Ян Амос Коменський, і Песталоцці, і... несть їм кінця. Автор може подумати, що я його за це критикую. Боронь Боже! Я знаю, як він не любить критиків, хоч нібито й покладає надію на тих «(деяких, деяких, дорогі товариші, а ще точніше — поодиноких) літературних критиків, які вміють гребтися в тексті, мов кури в попелі». Це ж не його герої. Його героями є дещо химерні люди з дещо химерними іменами й прізвищами: дядько Обеліск (це той, який закликав усе зруйнувати й поставити обеліск); у землеміра Левенця народився син, і Левенець назвав його Річардом (звідси й назва «Левине серце» — ім'я, яке тут же присвоїли малому Річардові); Іван Іванович назвав свого сина Рекордистом (мода 20–30 рр.); голова сільради Зновобрать (особа, яку знову й знову обирають), дід Утюжок (перед кожним святом прасує прапор), професор Кнурець (раз професор, значить, іншого прізвища не заслуговує), райуповноважені Вивершений і Багатогаласу, суддя Верещака, Іван Іванович Несвіжий, скульптор Дереберя та ін. Це від них П. Загребельний черпає народну мудрість типу: «Хто навпростець ходить, той удома не ночує», «Людина повинна зростати серед обов'язків, як дерево в лісі», «Страшно подумати, що може натворити навіть одна темна й

тупа свиня, простромивши своє немите рило в науку», «Життя по суті, це не що інше, як суцільні обмеження». Звідси випливають і авторські дотепні сентенції, як наприклад: «Змінність може існувати тільки поряд з незмінністю, хоч така істина й нагадує переконання начальника в'язниці, що в'язниця конче потрібна для гострішого відчуття ідеї свободи», «Груд, турбота й пересування — ось те, чим люди наповнюють свій час між народженням і смертю», «Бійтесь заснулих вулканів, бо вони можуть прокидатися!» та ін. Автор на них не скупиться.

Це, так би мовити, значеннєве наповнення твору. З яких цеглинок воно складається? Насамперед, з оригінальної фразеології — народної, але не замусоленої, пор. *дати кругаля, хоч з шапки вбийся, попродавати витрішки, як ти не вломиш звідси ногу..., відбігти пам'яттю, зіпрусь твердо на ноги, прийшла коза до воза та й сказала «ме-ке-ке»* та ін. Вдається П. Загребельний і до своєрідної препарації прислів'їв, напр.: «Всі од неї одскакували, як той горох з прислів'я від твердої стіни».

Багато важить для створення химерності наведення об'єднавчих слів, яким підпорядковані слова різних семантичних рядів, напр.: [Сільська парубота. — В. Р.] «На людях ще виказує сяку-таку сором'язливість, а вже в темряві, та ще в густих кущах, відпускає повіддя, і там усе *тріщить*: моральні засади, самі кущі і навіть дівчачі кістки». Приписування кабанові енциклопедичних знань про себе також викличе у читача почуття нереальності: «Пам'ятав також кабан і про те, що він не просто парнокопитний ссавець родини свиней — *sus scrofa*, дика свиня, вепр, а представник своєї породи, якому випало щастя жити в епоху НТР».

П. Загребельний, на відміну від О. Ільченка, не нагнітає синонімів у мікроконтексті, а з гіпотетично існуючого в мові синонімічного ряду вибирає найвдаліше за його задумом слово. Так з'являються в тексті слова і сполуки *телюцятися, приманджуритися, дотарабанити, мудрагель, вдаватися до ретроспекцій* (задкувати) і под. Тільки в поодиноких випадках він, характеризуючи якусь особу, може сипонуть цілу пригорщу якщо не синонімів, то принаймні однакових за емоційною тональністю слів, наприклад, ось які асоціації виникають у нього при згадці про викладача: «Це може бути дивак, деспот, невіглас, нечупара, кривобокий, зизоокий, зайка й недоріка». Звичайно ж, можливий і позитивний оцінний ряд, скажімо, якою має бути наречена: «Вибирай, щоб худенька, прудка, проворна, ловкенька, як грушка».

Лексика роману в цілому нормативна. Інколи трапляються слова, вживані тільки в сільській мові. Це назви потрав (*паштармак, плескачі, лемішка*), хатнього обладнання (*надібок*), рослинності (*шостір*) і под. Сюди б я відніс і поодинокі морфологічні діалектизми (*закусював*), і просторічні слова (*свайба, ружжо, півлітряка, стограмович, поиняв*). З улюблених діалектизмів слід назвати хіба що *штудерно* (галицьке). Росіянізми виступають як ознака невисокої грамотності (*гінірал, партізанський отряд, прикритіє* і под.). Трапляються і цілі українсько-російські фрази: «Мені потрібні жгаті строки і даліше увелічені!».

Оскільки на той час церква ще не була остаточно знищена, трапляються й церковнослов'янськи типу *воістину, уповайте, неісповідимо, вознесення*. Проте може це й не відтворення мови того дня, а вияв світосприйняття самого автора.

Як же в химерному романі обійтися без неологізмів? У автора, залюбленого в слово, вони народжуються із слів же. Не треба довго думати, що означають слова *неприхіддя, незмога, сонцелюбство, вітролюбство, дощолубство, дояркування, мікрофончик, регітнява, біятіка, вихохочувати, родиземля, прямоспинний, бездівчаття*. Вони ніби й не помітні, бо утворені за відомими в мові зразками. Знання літератури потребує розуміння слів *наркоксоляннєвсь, голоцмоник* (те, що й *голоцюцьок*), *зрозначити*. І звичайно ж, викликають певні емоції

слова, утворені від метафор, наприклад, *розвогнена уява*. Можна зрозуміти автора, коли він вдається до творення слів нібито дитячої мови: «Ах, як добре було б ще довго-довго залишатися *рампампусиком* і гратися в спориші серед *гутютюлюк*, слухати, як далеко в степу виклекочують *гуркайлики* і тяжко походжають *бовлелені*». П. Загребельний сам їх і пояснює: *рампампусики* — діти, *гутютюльки* — кури, *гуркайлик* — трактор, *бовлеленя* — комбайн.

Дух епохи пізнається в спеціальній термінології, що на сьогодні вже стала загальноприйнятною, напр.: «Між Самусями і Щусями існувало мало не споконвіку те, що дипломати нині називають конфронтацією», «Це було й не життя в звичайному розумінні, а ота штуковина, яку західні філософи називають малозрозумілим словом екзистенція». Є в нього так і не вживлене в пострадянську дійсність модне слово *етуаль*, і, звісно ж, *непотизм*, *алергія*, *дефініція*. Але немає в нього остогидлих нині англіцизмів американського походження, коли записуються навіть вигуки типу «вау».

Мову творів Валерія Шевчука можна розглядати поряд з химерними романами інших авторів, але належить вона й до літератури на історичну тематику. Письменник у своїй автобіографії так оцінює свою творчу манеру: «1968 рік був для мене знаменний тим, що я почав відходити від чистого реалізму, зануреного у побут, і звернувся до умовних форм, хоч і реалізму до решти не покидав»⁸. Отже, химерність чи просто відхід від реалізму? Може, це поновлення манери М. Гоголя з його своєрідним світом відьом, русалок та іншої нечистої сили? Адже ж побачив Микола з «Дому на горі», як і Левко з «Утопленої», «щось темне /.../ у тій чудовій голівці, застигле й морочне»? І так, і ні. Герої В. Шевчука живуть у світі, що не має для них ні початку, ні кінця. Про це чи найвиразніше сказано в романі-баладі «Дім на горі»: «[Й [Галі], як і жінкам цього обійстя, котрі жили тут раніше, світ вигаданий був куди реальніший від справжнього». А вигаданий світ можна як завгодно членувати, випереджати час, повертатися до попереднього, знову надолужувати події. Так побудовано першу частину цього роману. І хоч час тут примхливо пошматовано, але твір майже реалістичний. Хіба що облесники Джигун і Дженджурик, які по черзі приходять до юних дівчат Дому, виникають спершу як птахи, а потім набувають звабливої чоловічої подобі. Міфічними істотами населено другу частину роману «Голос трави». Тому й мовний аналіз обох частин слід подавати окремо. Важко погодитися з М. Павлишиним, що «Мова твору уникає порівнянь і метафор: авторський голос ніби не бажає відводити уяву читача від розповіді й символіки, яка в ній діє»⁹. Навпаки, символіка вплітається в систему метафор. Кожна метафора — це антропологізовані ключові слова роману: *цвіркуни*, *навуки*, *вулиці*, *місто*. Напр.: «[Цвіркуни зібрали духовий оркестр на лопушиному листку], «...Роздивляючись водночас велику долоню вулиці, прочитуючи її лінії, як хіромант», «Не біля кожної хати стояла й жінка, — їх випило на цілий день місто зі своїми заводами й фабриками», «[Дженджурик. — В. Р.] був звідусіль облутаний павутиною, тож мусив вилізти з неї, як з одежі».

Не цурається В. Шевчук і синонімів. Він відчуває відтінки того чи іншого поняття і для кожного з них відшукує відповідне слово, напр.: «*Пшов*, власне *похилитався* через вулицю, але не звернув угору /.../, а *подався* через греблю до водокачки. Відтак *побрався* через завулок до Завалу...» Часом нагромаджуються означення одного семантичного поля, напр.: «Ми [жінки. — В. Р.] буваємо дур-

⁸ Шевчук В. Сад житейських думок, трудів та почуттів // Українське слово. — К., 2002. — Кн. 3. — С. 466.

⁹ Павлишин М. Знач. праця. — С. 498.

ні, егоїстичні, язикаті й опришкуваті». Буває й так, що автор об'єднує в одне складне слово слова-антоніми: *болющо-радісно*.

Образне враження справляють барви. У «Домі на горі» переважають криваво-червоний і блакитно-синій кольори. Вони виступають у різних словосполученнях і створюють загальний настрій. Перший навіює тривогу, другий — відчуття дороги, пізнання, передбачення майбутнього. Переважає якраз другий, пор.: *голубе безмежжя, ясно-синя жінка, з голубих площин, дорога блакитніла, весь світ волошковів, голубий вітер, синезне серпинево небо, синює повітря, ясно-синя дорога, синюватий серпанок, синя тиша* та ін. Синій колір влітається в розгорнуті метафори, напр.: «Поволі спадає з обличчя онуки її краса, як сірішає вона й блідіє і як вилітає її із серця голуба блискуча богиня», «Хлюпав на світ голубий та безмежний спокій». Червоне виступає як віддалена загроза, пор. *кривава барва, сонце наливалось червінню, його заливає червона барва, червоний місяць* і под.

В. Шевчук серйозно ставиться до слова і разом з тим він із ним запанібрата. Він полюбляє повертати життя напівзабутим словам. Так читач одержує *визір* (перед очима: «Горби застрибали йому у визорі»), *зади́х* («ядуха», «астма»), *веретільний* («злий», «неприємний»), *переступ* («злочин»), *без розважкy* («нерозважливо»), *вкмітити* («помітити»), *каправий* («загноєний»: *каправі очі*), *юрливий* («метушливий»: *юрливі постаті*), *толочний* (толочний стіл — стіл для толочників, учасників толоки), *прочіль* («чільне місце при вході до хати»), *замацюрити* («замурзати»: *замацюрене дитя*), *забіч* («тихе місце»: *в тиху забіч*), *дзюристо* («дзюрком»), *сакрамент* («причастя»: *великий сакрамент*), *невідь-чому* («невідомо чому»), *враз* («щось дошкульне», «уразливе»), *розважок* («розуміння»: керована не так розважком, як тим-таки інстинктом), *марнотравний* («марнотратний», «неекономний») та ін.

Не відмовляється він і від творення нових слів. Спасибі йому за *молодожениці*, яке він увів замість неприродного для української мови *молодожони*. Більшість неологізмів виникає у нього як продовження певного словотвірного ряду. Так, *сивань* уживається в ряду *бородань, пузань* і под., *ватити* («ставати ватним») є продовженням ряду *дерев'янити, знесила* нагадує *зневіра, пелюстя* (пелюстки) явно корелює з *листя* і т. ін. Книжний характер мають новотвори *світподорожанин* (уживається і в подальших творах В. Шевчука), *по-домонтарському* (від *домонтар* — «сидень», «той, хто сидить дома під час війни»), *мандрованець* — не тотожне значенням з нейтральним «мандрівник», бо це скоріше бродяжка, *застережуватися* — те, що й *стерегтися*, але ще з більшою осторогою.

На що треба ще звернути увагу — це на вживання часто повторюваних у різних контекстах слів. Про них уже згадувалося як про ключові слова-іменники. Це *павук, павутина*, пор.: «Грала на тонкій павутині повільну й прегарну пісню осінь», «Павуки засвічують на кущах жовтяки», а також *яблуко*: «Підстарший син Олександри Панасівни /.../ вкусив яблуко так, що навсібіч бризнули краплі прозорого соку», «Вибрав [Джэнджурик] найжовтіше яблуко, сів на приступку ганку і вкусив. Сік цвірконув на обидва боки» та ін. Можливо, ці слова стали ключовими тому, що вони еднають десятиріччя, в які відбувається дія, в одну пору року.

Друга частина роману-балади — «Голос трави» — це фантастичний світ, наповнений персонажами, які допомагають або заважають людині творити добро чи зло. Ось деякі з них: «У ніч, коли сталося нещастя [повісився господар маєтку пан Юрій. — В. Р.], домовик вийшов з маєтку, перемахнув через мур і стрибнув у бур'яни. Зашаруділа кропива — пройшовся вітер, запалюючи в глибині ночі метушливі спалахи: ніч народжувала перелесників. Малі й веселі вони гайсали по землі, забивались у густі забіччя, вишуковували яри й темні ями, чагарі й кро-

пив'яні нетрі. Це був безтілесний світ, наповнений невтишним рухом, і він вбив домовика». Крім домовика й перелесників, у творах В. Шевчука діють відьми, чорти, гноми, привиддя, характерники з усіма їхніми аксесуарами, напр.: «Козак дивно підстрибнув, і сотниківівна болісно зойкнула. Позаду в нього тягся довгий хвіст, а замість ніг виглядали брудні ратиці», «Вона потрапляла на відьомський шабаш, де вигинались чорні струнки красуні». Наявність безтілесного світу зумовлює своєрідність метафор: «І сон прийшов до неї відразу, гойднув волохатим хвостом...», «Його [пана Твардовського. — В. Р.] гойдало в сивих хмарах; здавалося, приспустилися вони, схопили Твардовського волохатими лапами, поклали на сіру постіль і закомкали», «Твардовський хитався у сивих хмарах. До нього підпливла кудлата постать, і він уздрів жіноче личко. Воно захихотіло й підморгнуло Твардовському, і той оскавився, показуючи попсовані зуби. Схопив жінку в обійми й шалено почав перебирати ногами. Дригав ними, бо плив між небом та землею, жінка хихотіла й притискала до пана Твардовського, і він закричав захоплено чи радше заіржав: глибоко в темряві, в кудлатому мороку завис і сумно загуснув крик коня...», «Вона почувала себе деревом. Самотнім, нерухомим деревом, на яке ллється мертве світло. Не може зрушити з місця, воно, наче каліка-птаха, махає крильми, але не для того, щоб злетіти. Від того тріпоче, б'ється листя, а воно дивиться своїми дуплами в ніч і гукає до себе дятлів. Вони зможуть ударити дзьобом у серце і вибити з нього тих жорстоких черв'яків, які точать його...»

Як і в першій книзі, тут розкидані філософські сентенції типу: «— Цілий світ на сльозах стоїть ... Хто хоче добра собі надбати, той має чинити зло. Хто ж хоче від зла втекти, той убожіє...», «Будь-яке придбання у цьому світі — знову-таки втрата, і ніколи, доки світ світом, доки сонце сонцем, не буде інакше». Оповідання другої частини єднають ключові слова: *цвіт вишні* і *запах бузку*.

Як і в попередній частині, в «Голосі трави» відчувається шукання автором потрібного йому слова. Із двох або кількох словотвірних варіантів семантично того самого слова В. Шевчук вибере найменш поширене і поверне йому життя. Чи є слово *досіль* у словниках? Так, у словнику за ред. Б. Грінченка воно наведене з ремаркою *нар.*, тобто «народне», хоч існує і значно поширеніше *досі*. Є слово *вигинистий*, уведемо ще *вигинливий* (про вужа), Б. Грінченко фіксує сполучення *кумелом піти*, у В. Шевчука знаходимо *перекрутився кумельгом*, Б. Грінченко подає *звар'ювати*, В. Шевчук — *звар'ятувати*, авторів мало слів *пахучий*, *пахущий*, він удається до *пахливий*, замість слова *пустка* в романі послідовно вживається *пустиця* і под. Ну, а якщо слово ні в яких джерелах не засвідчене, тоді можна удатися до неологізмів. Часто це абстрактні лексеми, утворені від звичних літературних слів: *пригнобити* — *пригноба*, *марнота* — *марнотний*, *накопичити* — *накописько*, *застілья* — *застільники*. «А що снується на першому небі? Цаліодемоси ходять і плавають у світлі тому...» Це вже з наукової фантастики. Трапляються й незвичні поєднання слів типу *крута темрява*, а ще *можу попортити ваші коні* (пор. *наслати порчу*), *розпитування з політикою* (тобто *вивідання*).

Оскільки події відбуваються на початку XVII ст. (див. про це в оповіданні «Дорога»), хоч у наступних оповіданнях про це не згадується, та все ж доводиться чекати слів з історичним значенням. Насправді їх не так багато: це назва однієї з тодішніх установ (*конний суд*), найменування армійських звань (*сотник* — *сотниківна*, *підчаший*) і татарських загонів («Татари налетіли на село цілим *чамбулом*»), найменування документа серед тодішніх (та й теперішніх) канцеляристів: *бомага*.

Місцевих слів, як уже згадувалось, у цій частині роману чимало, але їх важко прив'язати до якогось діалекту. Хіба що чується не зовсім виразний зв'язок із «Тінями забутих предків» М. Коцюбинського: «— Чув-ім голос із гробу»,

«—Я сказала, же ти покинув нашу службу!»), «Не малисьмо, отче, жадного до тебе змертвіння». Проте інші дієслівні форми чітко промовляють за те, що дія відбувається в Центральній Україні. Це короткі форми 3-ї особи однини теперішнього часу типу *полюбля, оповіда* і под. Висловлюючись мовою В. Шевчука, невідь-відкіль у нього з'являється форма присвійного прикметника — родич *неїн* (тобто її).

У романі-триптисі «Три листки за вікном» продовжено мовну манеру, вироблену в романі «Дім на горі». Хіба що тут ще виразніше підкреслено настроєве значення кольорової гами. Правда, тут переважають червона і сіра барви або їх поєднання і виразніше виступають давні слова, переважно в мові спудеїв.

Червона барва — не обов'язково червона, вона може тільки наблизитися до неї: руда, червоняста, рудувата, багряна, кривава і под. Нагнітання слів із цим значенням породжує уявлення про наростання тривоги, очікування якогось лиха, напр.: *червоне кружало* (про сонце), *червона іржа, дорога відсвічувала червінню, червоняста курява, червонясті хвилі, червонястий лист, руда курява, рудуватий пил, рудувато-сірий спокій, багрянні клубені куряви, бурої масті худоба* і багато ін.

Склад лексики різноманітніший, ніж у попередньому творі: тут присутні слова, близькі до церковних (*ветхий, сокровенний, благота, віцций, віццати, суцций, сакрамент, упоєння*), студентська (школярська) лексика (*академія, спудей, рекреації, натура*), слова, уживані в судово-канцелярській мові (*трафунки, переступ, провіститися, злодійність, парсуна, лучитися, причинок, дійовці, марнотравний, підсусідок, уконтентувати*), є відголоски військової лексики (*обложна міна, значковий хорунжий, значковий товариш*). Чимало тут специфічної лексики, що заступає загальноживані слова, напр.: *озлість* — злоба, *справдешній* — справжній, *однослівно* — зі згодою, *незабарі* — незабаром, невдовзі, *здибатися* — траплятися, *всечасно* — весь час, *тулятися* — бродити, вештатися, *повабний* — привабливий. Імітація старожитності іноді призводить до втрати чуття міри. Тоді поряд із закономірними, вбраними у ветху одіж словосполученнями типу *збувати час, вдарив у ноги* (побіг), *найкраще себе з'явити, зголосити про вбитого* і под., з'являються й такі, як *віншувати здоров'я, хоч віншувати* — це не «бажати», а «вітати, поздоровляти» (кого з чим). У «Трьох листках за вікном» більше відчувається залежність від писемних джерел, зокрема від рукописних «світових пісень» (тобто світських) кінця XVIII ст., від «Петра Утеклого», від ділових документів XVII–XVIII ст.

Зовсім інші складники химерності у Володимира Дрозда. Згадаймо наші підліткові роки. Скільки тоді мріялось, фантазувалось — були ми й першовідкривачами чогось (оазисів у пустинях, дивних островів, космічних просторів), учасниками геройських учинків, першого кохання і т. ін.— і все це літало перед нас на крилах фантазії. І все це переносить у свій роман «Ірій» В. Дрозд: «Тікаючи від приземленого дяцькового реалізму, я прищикнув його мову дверима, і вона жалібно заскавчала, наче цуценятко; я був янгел з матеріної ікони на покуті, янгел, що лине останнє сказати “прощай” свідкам свого скороминущого бо соного дитинства. Я зіп'явся на сінешній поріг, змахнув крильми, наче корова Манька, коли вибиралася з болота, і злетів на хату. Сумнувано-солодка ніжність сповнила мою душу. Крила із срібної іконної фольги лагідно шелестіли за спиною. Унизу темніла широка, наче город, цяцькована острівками зеленого моху, іржавими втулками, шинами, культянками сівалок стріха... Триумфуючи повеличавшись на задимленім димарі, наче лелека на гнізді, я ковзнув униз, виписав над городом загогулину і, опустившись на парасольку любистку, що гойдалася на гінкому пагоні, меланхолійно прошепотів: “Прощай, любистку...”».

Що ж таке ірій? Звісно ж, це край, куди на зиму відлітають перелітні птахи. Але й те омріяне місце, де б оселився підліток, бо це «країна твого майбутнього».

Траплялися й інші чудеса: то смажений півень став нести сині в пупирцях яйця, то сусіди поділили пополам курку, але коли дві половинки з'єднувались, то курка неслася, то ошийник бігав без собаки, то кабан зачинений у залізному приставищі, спустошував усе навкруги...

Химерність є химерність, навіть якщо вона ніяк не навіяна чортівщиною. Це може бути й щось у душі барона Мюнхгаузена, напр.: «Я вхопив себе за вуха, підняв у небо і смикнув завісу, яка відділяла день від ночі. Тої ж миті завіса впала, і густа та в'язка, мов пакульська грязюка, темінь хлюпнула на землю, накривши нас, проковтнувши цеглинистий трикутник Жукового обличчя». Усе це було в той час, коли матері снилися сні про минуле, а головному героєві Михайлу — про майбутнє, близьке й віддалене. І коли в ці сні вірилося, як у майбутній комунізм. Адже «про майбуття мріяли герої книжок. Його прогнозували газети, що їх я читав матері, поки та пряла біля каганця із жовто-червоної снарядної гільзи. Його обіцяли вчителі. На противагу матері, яка вірила тільки в сні, я беззастережно вірив і вчителям, і книгам, і газетам, і своїм рожевим мріям». Усе сприймалося крізь призму дитячо-юнацького бачення світу. Навіть дядьків процес вироблення яблучного вина здавався фантастичним чудом сучасності: «Винний дух витав над обійстям, густий і хмільний: у залізних бочках та цистернах під яблунями вишумувало і пінилося. З курника визирала новенька кібернетична машина, що керувала виробничим процесом, приймала яблука і відпускала молоде вино».

Незважаючи на фантастику, кожному, хто хотів би зануритись в атмосферу убогих післявоєнних років, слід прочитати цей роман. В. Дрозд уміло осідлав метафору — вона в нього розгорнута і теж віддає химерністю, пор.: «Був сонячний, душний день, на голубій небесній черені яскраво палахкотіло сонце. Тільки на заході похмуро гарчав темномордий звір і злостиво шкріб небо кігтями», «Зорі зійшли з неба і в ясно-білих полотняних сорочках повсідалися на лисогір'ї, довкола мене, обхопивши довгими променистими руками коліна», «День вочевидь скрапував, тьмярів, а потім підвечірок діловито ввімкнув жовто-блакитні ліхтарі». Так малюються пейзажі. Але метафори присутні і в описі почуттів («сотні кішок з нявкотом та писком шкребли душу», «на виду дядька Дениса несміло проростав зловтішний посміх»), у них навіть беруть участь кулінарні виробы ([пиріжки] ... «всілися на осокорі та загойдалися, струшуючи з гілля сизу паморозь»). Іноді крім метафор, теж у химерному ракурсі, уживаються гіперболи, напр.: «...Дядько так захріп, що в радіусі кілометра з вікон посипалися шибки, сусідні будинки перехнябилися, стовпи радіомережі ламалися, мов сірники, з дерев осипалося листя...»

Автор схильний до творення неологізмів. Чи не найкраще йому вдаються складні прикметники, що переважно передають душевний стан (*насмішкувато-подивовані очі, щемко-солодкі думки, металево-в'їдливий голос, холодно-прозірливий злам пухких хлопчачих уст*), а також своєрідні кольорові тони (*срібноночолі вулички*) і зведені воедино різні, хоч і близькі, присвійні прикметники (*тітко-дядькова ніч*). Чи може бути *самовпевнена певність*? На думку В. Дрозда, може: це оригінальна авторська знахідка. А їх у творі немало. Чи можна означеннями до того самого іменника передати антонімічні значення? Виявляється, можна: «Хімічка подивилася на мене лагідними очима інквізitora».

Персонажі В. Дрозда живуть у певному культурному середовищі, а тому, буває, обмінюються цитатами з художніх творів або ж посилаються на відомих культурних діячів: «— Ну, парубче, нове життя нового прагне слова?...», «— Ось на наших землях урожайно, хлібно!», «Тепер світ такий, Параско, що без блату, як казав Тарапунька, ані туди, ані сюди...»

В. Дрозд цінує слово. Пише він, звичайно, сучасною літературною мовою, але не дурається й місцевих слів, так званого просторіччя, а при нагоді й сам тво-

рять нові слова із прозорого матеріалу. Правда, дуже чітко розмежувати ці три групи слів не вдається, та все ж спробувати можна. До місцевих можна віднести такі, як *запороचितися* (колеса глибоко запорочилися в пісок), *закушкати* (закушкані в пакульськiм багні по коліна), *шелепати* (мати шелепала кирзовими чобітьми за возом), *чолопочок* (зменш. від *чолоп* — «вершок»), *шараги* (повісила на круторогі шараги пальтечко), *базаринина* («куплене на базарі»), *гнузда* (пор. *загнуздати*). Мабуть, сюди ж належить сполука *натворив твореників*, тобто «завдав шкоди», «набiдокурив». Розмовними можна б назвати лексеми *хапко* («хапко повз до води»), *самольотчик* («авіатор»), *закуфаїти*, *кугутка*, *тринькачка* («розтратниця»), *бандероля*, *приланцюгувати*, *потарганити* (молодий бичок, якого приланцюговано до крижівниці і потарганено на базар), *бiльмаки* (бiльмаки Жукових очей), *викиштель* (на викиштель його — «викинути з роботи»).

Нарешті, авторські неологізми. Їх у творі досить густо. Насамперед це дієслова, утворені від іменників: *заосеніти* (про початок осені), *ранковіти* (про перехід від ночі до ранку), *повервечити* (юрба повервечила до актової зали), *тополитися* (бульвар зелено тополився). Слід згадати й про такі дієслова-неологізми, як *прямцювати* (варіант літературного *прямувати*), і про досить-таки численні прислівники-новотвори: *гнітко* (гнітко на душі), *зукоса* («скоса»), *принадливо*, *старатливо* і под.

Росіянізми трапляються рідко в устах міських жителів, що, покинувши село, намагаються говорити «культурно» — Федора, яка в місті стала вже Дорою, каже своєму чоловікові: «— Сматрі, Лбоня, пододелся наш парубок. Сечас с тобою не стидно і на люди».

В інтерв'ю з М. Жулинським В. Дрозд так оцінив свою творчість: «Щодо «демонстрації своєї творчої оригінальності», то я, дякувати долі, ніколи цим не захоплювався. Навіть у найгірших моїх писаннях є крихітка душі моєї, і це те єдине, що залишається в літературі, все інше осипається, як блискітки з ялинкової іграшки, і досвід мого літературного покоління ще раз підтвердив ці істини. Мене з перших кроків літературних більше цікавило: що сказати. А як сказати, уже залежало від змісту висловленого»¹⁰.

У творі «Ірій» автор дуже вдало втілив свою душу в досконалу форму.

У кожного з розглянутих тут авторів своя манера письма, свої художні уподобання, зрештою, своє бачення світу. Що ж об'єднує їх і ще деяких нинішніх і, можливо, майбутніх в один мовно-літературний жанр? Є принаймні п'ять ознак, більшою чи меншою мірою наявних у химерному романі. По-перше, це прагнення письменників до збагачення сучасного лексику, що відбувається творенням неологізмів, відновленням забутих слів, запозиченнями з інших мов; по-друге, антропологізацією предметів і явищ навколишнього світу, що виявляє себе у тропях; по-третє, шанобливе ставлення до слова — давнього й сьогочасного; по-четверте, прагнення поділитися з читачем уявленнями про сучасний світ, стосунками між людьми, використовуючи для цього афористичні конструкції, і, по-п'яте, іронічне ставлення до світу і навіть до самого себе.

V. M. RUSANIVSKYI

LANGUAGE OF CHIMERICAL NOVEL

The article deals with artistic peculiarities of novels by V. Zeml'yak, O. Ilchenko, P. Zahrebelnyi, V. Shevchuk and V. Drozd. These novels though different, are fairly united by critics under the name «chimerical». The main point of «chimericality» is that each of those has digressions from realism.

Key words: non-standard vocabulary, borrowings, neologisms, synonyms, idiomatic expressions, devilry.

¹⁰ Дрозд В. «Яким корінням живе дерево» // Українське слово.— К., 1994.— Кн. 3.— С. 509.